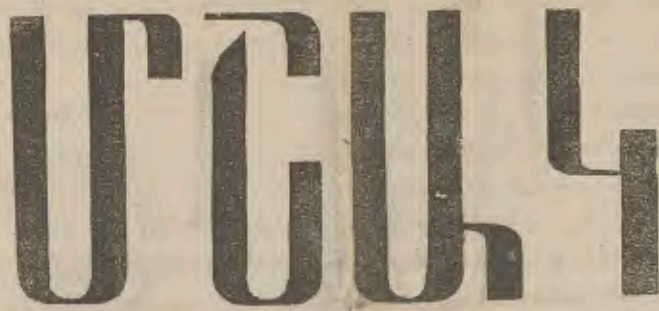

Տարեկան դիմել 10 րուբլ, կես տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 7 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանց խմբագրատան մէջ:

Մեր հասցեն. Тифлисъ. Редакция «Мшакъ».
կամ. Tiflis. Rédaction «Mschak».

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տոն օրերէն):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իրաքանչիւր բառին 2 կոպեկ:

ԲՈՎԱՆԳԱՎՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Կաթնատնտեսութեան
ուսումնարանի կողմանու. Նամակ կարծիք. Ներ-
քին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Բանդօլֆ
Ձերչիլի ճառը. Արտաքին լուրեր.—ԽԱՌՆ ԼՈՒ-
ՐԵՐ.—ՀԵՌԱՅԻՐՆԵՐ.—ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ.—ՅԱՑ-
ՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Սուրմա-
լուի շտեմարանների մասին.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԿԱԹՆԱՏԵՍՏԵՍՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ ԿՈՎԿԱ-
ՍՈՒՄ

Մեր երկրի տնտեսական կանոնաւոր առաջա-
դիմութեան մեծ գործը փոքր առ փոքր իր վրա
ուշադրութիւն է դարձնում: Ուրախալի է մասնա-
ցոյց անել այնպիսի երեւոյթների վրա, որոնք տա-
նում են դէպի այդ կենտական նպատակը: Այդ
տեսակէտից առանձին համակրութեան արժանի է
պ. Ալեքսանդր Գալանթարի գեկուցումը, որով նա
Գիւղատնտեսական ընկերութեան ամսին 7-ի ընդ-
հանուր ժողովում արծարծեց կովկասում կաթնա-
տնտեսութեան ուսումնարան հիմնելու խնդիրը:
Իր գեկուցման սկզբում, պ. Գալանթար, հաղոր-
դեց հետաքրքիր տեղեկութիւններ Անդրկովկասի
մի քանի տեղերի կաթնատնտեսութեան մասին:
Չեկուցանողը անձամբ ճանապարհորդել է Ալեք-
սանդրապօլի, Չանգեզուրի, Նոր-Բայազէթի և ու-
րիշ մի քանի գաւառներում, ծանօթանալու այդ
տեղերի անասնապահութեան և կաթնատնտեսու-
թեան գործի հետ: Կաթնատնտեսութիւնը աւելի
առաջ է գնացած լեռնոտ տեղերում, որտեղի-
ցի ժողովուրդը պարպալում է գլխաւորապէս անասնա-
պահութեամբ: Առաջին տեղը բռնում է Նիսա-
րի կաթը, որից պատրաստվում է մեծ քանակու-
թեամբ զանազան տեսակի պանիր, թէև այդ պա-
նիրը չափ անգամ բաւականութիւն չէ տալիս
մինչև իսկ ներքին գործածութեանը: Կովի և գո-
մէշի կաթը ծառայում է գլխաւորապէս տնային
գործածութեան համար, և մասամբ էլ պատրաս-
տում են դրանից խոյ: Մեր երկրում ոչխարա-
պահութեանը առանձին նշանակութիւն է տրվում,

որովհետև դա ունի տնտեսական մի քանի առա-
ւելութիւններ, և աւելի յարմար է արօտաւեցի-
ների տնտեսակէտից: Ոչխարի բրդի մեծ կարևորու-
թիւնը աւելի է նպաստում ոչխարապահութեան
զարգացմանը: Ընդհանրապէս թէ կաթնային տըն-
տեսութիւնը, և թէ անասնապահութիւնը երկրի
մէջ արդիւնաւէտ կացութեան և աճեցնելու
համար, հարկաւոր են դրական և խելացի միջոց-
ներ, որոնցից գլխաւորապէս չեղանկատա զեկուցու-
նողի կողմից կաթնատնտեսութեան զարգացման
հիմնարկութեան հարցի վրա: Խոսելով Ռուսաս-
տանում հիմնվող կաթնատնտեսութեան ուսում-
նարանների վրա, պ. Գալանթար անցավ կաթնա-
տնտեսութեան զարգացման հիմնելու բուն խնդրին,
մի քանի ընդհանուր նկատողութիւններ անելով
այն մասին, թէ ինչ քննադրութիւն պէտք է ու-
նենայ մեր երկրում հիմնելի կաթնատնտեսական
զարգացմանը: Այդ զարգացման պէտք է ունենայ, բուն
գործնական քննադրութիւն, և սկզբում նա պէտք
է լինի մինչև իսկ մի տեսակ փորձնական ֆ եր մա:
Առանձին ուշադրութիւն պէտք է դարձնել գե-
կուցանողի կարծիքով, տեղի վրա, որպէս զի նա
լինի մօտիկ երկրի կենտրոնին և յարաբերութիւն
ունենայ մեծ ճանապարհների հետ: Ռուսաստանի
տեղը պէտք է յարմարութիւն ունենայ և իբրեւ
արօտաւեցի՝ անասնապահութեան համար: Ռուսու-
նարանը պէտք է ունենայ ֆերմա, կովեր և ոչխար-
ներ: Սկզբում առաջին տեղը այդ զարգացում
պէտք է տրվի իւրի պատրաստութեանը: Վերջա-
նելով իր գեկուցումը, պ. Գալանթար, հարկաւոր
ընկերութեան ուշադրութիւնը այդ հարցի վրա, և
առաջարկեց ընտրել մի յանձնաժողով, որի վրա
պարտաւորութիւն դրվէր կազմել զարգացման
մակերաւորութեան ծրագիրը, որպէս տեղը, ծախսերը,
և ուրիշ հարկաւոր մանրամասնութիւնները:

Զեկուցումը առաջ բերեց բազմատեսակ առաւ-
րութիւններ, որոնց հետևանքն այն եղաւ, որ ժո-
ղով միանգամայն օգտակար և անհրաժեշտ գտաւ
կաթնատնտեսութեան զարգացման բացումը, որ ի
հարկէ, սկիզբ կը լինի այդ տեսակ գործնական
մի շարք զարգացումներ: Ռուսաստանը պէտք է հիմն-
վի կենտրոնից ոչ հեռու, անասնապահութեան
զարգացման տեղում, պէտք է ունենայ սկզբում մօ-
տաւորապէս 500 գլուխ ոչխար և մինչև 100 զը-
բարեղ զուրկեան մէջ չը պիտի լինեն, որովհե-
տև միև գիւղացիների զարգացումը և հողատա-
րութիւնը նոյն աստիճանների վրա են կանգնած:
Բացառութիւն կազմող գիւղերը շատ քիչ են:
1880 թվի սովից յետոյ, մի կարգադրութիւն ե-
ղաւ, այն է՝ հիմնել բոլոր գիւղերում հասարա-
կական շտեմարաններ: Աւելի օգտաւէտ կարող
էր լինել յիշեալ կարգադրութիւնը, եթէ նախա-
պէս հասկացնէին ժողովրդին շտեմարանների
բուն նշանակութիւնը և լաւ հսկողութեան տակ
գնէին շտեմարանների կառավարութիւնը:
Շտեմարանների վերաբերեալ օրէնքները իրիստ
ուսմանամբ կան, հասարակութիւնից ընտրվում
են երկու կամ երեք անձինք կառավարիչներ, ո-
րոնց պարտականութիւնն է կալերի ժամանակ
իրաքանչիւր հողուց ստանալ ըստն ֆունտ ցու-
րեն կամ դարի, հետեւեալ դարնանը ցրուել ժողո-
վրդին, իսկ աշնանը կալերի ժամանակ նորից
ժողովել թէ պարտաւոր տուրքը և թէ դար-
նան ցրուածը, ապա պահպանել հաշիւները և
այլն:

Շտեմարանների նշանակութիւնը չը հասկանա-
լու պատճառով սկզբում ժողովուրդը դժուարու-
թեամբ էր յանձն առնում կառարել յիշեալ կար-
գադրութիւնը, մինչև անգամ շատ տեղերում մը-
տածում էին դիմադրել և չը կատարել յիշեալ
օգտաւէտ կարգադրութիւնը: Շատերը կարծում
էին թէ այս հացահատիկների տուրքը դժբեր հա-
մար է ժողովում, ինչպէս Տաճկաստանում են
անում: Միանաւոր այն պատճառով էին այսպէս
մտածում, որ շտեմարանները հիմնվում էին ան-
միջապէս պատերազմից յետոյ: Երկար մտաւոր-
վելուց յետոյ, ժողովուրդը վճռեց մի կերպ յար-
մարել:

Լուի կով: Ժողովը ընտրեց մի յանձնաժողով, որ
պէտք է կազմի զարգացման նախագիծը, և առաջի-
կայ գարնանը պէտք է որոշի զարգացման հիմնելու
կառավարութիւնից մի յարմարաւոր արօտաւեցի:
Յանձնաժողովի անդամներ ընտրվեցան պ. պ.
Գալանթար, Վերմիշով, Գլազով, Գալանթով, Զիւ-
րենկո: Իր ժամանակին (Մշակը) կը խօսի ուշա-
դրութեան արժանի այն մի քանի կէտերի մասին,
որոնց քննութիւնը Գիւղատնտեսական ընկերու-
թիւնը յանձնեց յիշեալ յանձնաժողովին:

Խ. Մ.

ՆԱՄԱԿ ԿԱՐՍԻՑ

Սեպտեմբերի 25-ին

Նախ քան տեղւոյս աղագային ուսումնարանների
բացման հանդէսը նկարագրելը՝ կամենում եմ մի
քանի խօսք ասել այն տպաւորութեան մասին,
որ գործեց ինձ վրա ճանապարհը Ալեքսանդրա-
պօլից մինչև այստեղ: Անցնելով երբեմն Ռուսաս-
տանի և Տաճկաստանի մէջ սահմանագիծ կազմող
Արիւս-Նալ գետը՝ մենք պատահեցինք Կարսի նա-
հանգի հողերի վրա: Ինձ թվում էր թէ սա մի
նոր երկիր էր, այստեղի լեռները, դաշտերը, հո-
վիները, կարծես, այն առանձին տեղ ունէին:
Այս և այնտեղ ընդարձակ դաշտի վրա տեսնու-
մ են ծառատեսներ, այս ու այն կողմ տեսնու-
մ են գիւղեր, իրանց եկեղեցիների բարձրաբեր-
գմէթներով կամ հինաւոր պարիսպների մնա-
ցորդներով... Վերջապէս, ահա հիւսիսից երե-
ւում է Արգիւնի անտառը: Երբեմն հայոց կաթողիկոս-
ների աթոռանիստ Արգիւնի, որի լեռների վրա
յով անցնում էին հայ իշխանագուհը ու թագա-
ւորներ իրանց այրուձիւղի վրա, յայց հայոց
Հայրապետին և Արգիւնու պայծառաշէն երեք տա-
ճարներին, այժմ մի գիւղակ է, բաժանած երկու
մասերի, որոնց միին մէջ բնակվում են ռուս-բու-
խոթներ, միւսում մահմետականներ: Այդտեղ է
և բաժնի (yаxчи) ոտարկանական վարչութիւ-
նը: Արգիւնու հուշակաւոր տաճարներից միայն մի-
նի մէկ մասը մնացել է կանգուն: Այդ մնացորդը
ներկայացնում է սեղանը, որի ճակատին տեսն-
վում է հայ արձանագործիւն—Տասարակ աչքի

համար, գրեթէ, անվերջանելի: Եւրջ ցրված են
տաճարի վրատակների ահագին բեկորներ, որ
սրտաշուք աղբեղութիւն են գործում հայի վրա:
Տխուր տպաւորութեան տակ, աշխատելով աղա-
տվել երևակայութեան ստեղծած ինքնատեսակ
պատկերներից, ողջոյն ենք տալիս բազմաբնակ
աւերակներին, յառաջանում ենք ու մտնում Ար-
գիւնայի ձորը, որ ուրիշ վերստ երկայնութիւն ու-
նի և դուրս է գալիս Դաշնաւար գիւղը: Չորի մի-
ջից մերթ փոփրկելով, գոռալով, մերթ նազ ի
նազ հոսելով ընթանում է Կարս-Նալը, որ պէտք
է լինի հիւսիսի յիշած Ռահը: Գետի երկու կողմ
բարձրանում են ահագին, տեղ-տեղ միմեանց վրա
չեղչված ժայռեր, սակայն այդ ժայռերը մերկ
չեն, այլ ծածկված բաւականին փարթամ մի
բուսականութեամբ, որ գեղեցիկ տեսարան է ըն-
ծայում ճանապարհորդին: Մի նոր և գեղեցիկաշէն
կամուրջից անցնելով Կարս-Նալի հանդիպակաց ա-
փը, մենք դուրս եկանք ձորից և երեք վերստ ևս
յառաջ գնալուց յետոյ հասանք Փաշտուրան հա-
յրանակ գիւղը: Այստեղից պարզապէս սկսեցին
երեւալ վերջին ռուս-տաճկական պատերազմի մի-
ջոցին երկու բանակների բռնած ռազմագիտական
կէտերը, ահա Գրըզլեթփան, Գապաղ-թփան,
մեծ և փոքր Եփեսիները և հուշակաւոր Ալաճան:
Այդ գիւղերից մօտաւորների վրա այժմ ևս ստուե-
րագրվում են պատնէշների ու խրամների հետքեր,
ոմանց վրա տեսնվում են կարկառւած խաչա-
գլուխ յիշատակարաններ: Գարձեալ խորատուզ-
վում է մարդս դառն, անհրապոյր յիշողութիւննե-
րի մէջ: Գժեղաղ երկիր, որ ասպարէզ եւ դար-
ձած եղել յարատեւ պատերազմների, որ քեզ տի-
րելու համար միլիոնաւոր անձինք վայր են դրել
իրանց զուրկը այս դաշտավայրերի վրա, դուռ
այժմ ևս հազարաւոր մարդեր, քայրեր, ամուսնե-
րի Ռուսիայի խորքերում ու Տաճկաստանի մէջ
սղում, ողբում են իրանց կորցրած վաղամեռ
հարապատներին: Փաշտուրան գիւղից կարելի է
մի կարծ, բայց հասարակ ճանապարհով գնալ
Կարս: Այդ ճանապարհի անյարմարութիւնն այն
է, որ ամբողջ տարածութեան վրա մինչև Կարս,
միայն չմիջոցներ անուանեալ հանդուրաններում
կայ ջուր, և այն ևս մի լճացած, օրգանական
մասնիկների խառնուրդով մի գորշագոյն հեղուկ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՍՈՒՐՄԱՆՈՒ ԾՏԵՄԱՐԱՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Մեր ժողովուրդը դուռ ևս գուրկ է նոյն իսկ
ընտելեան պարզեցնելով օգտվելու կարողութիւ-
նից: Նայեցէք լայնածաւալ Արաքս գետի վը-
րա և նրա ափին գտնվող Սարգաթաբաղի անա-
պատին, հողը փոքր ինչ բարձր լինելով Արաքսի
ափերից՝ անհնարին է թվում ժողովրդի աչքին
որ և է արհեստական միջոց գործադրելով ուռ-
գել յիշեալ ընդարձակ տարածութիւնը, որից ըս-
տացած օգուտը տասնապատիկ է լինելու: Թէ-
պէտ երկրագործութեան հայրենիք կարելի է հա-
մարել Երևանի նահանգը, բայց աղքատութեան
տակ ճնշվում են հողատէրերը, այգիաւերը, և
այլն: Թէպէտ ցորենի, դարու և ուրիշ այսպիսի
բոյսերի կենսութիւն կարելի է համարել դարձեալ
նոյն Երևանի նահանգը, բայց մի հասարակ դէպ-
քի պատճառով շատերը սովորած լինելու վտան-
գին ենթարկվեցան դարձեալ նոյն Երևանի նա-
հանգում: Ինչն է այս բոլոր թշուառութիւնների
պատճառը: Անհողութիւնը և հասարակական
վատ կազմակերպութիւնը:

Այդ նկատողութիւնների շարժառիթը եղաւ
մեր գիւղական շտեմարաններից մէկը, որի ող-
բալի կացութիւնը միանգամայն ուշադրութիւնս
գրաւեց: Այստեղ օրինակ եմ բերում Ալիզամար-
լու գիւղի շտեմարանը, հաստատ գիտնալով, որ
միև գիւղերի շտեմարանները սրանից աւելի

վատ ցորենի հետ, յանձնում է շտեմարանին, որով
և պարտքը վճարած է լինում:

Ահա մէկ փաստ՝ որ ամենապարճախօս կերպով
բացատրում է իրողութիւնը: Հարկաւոր եմ հա-
մարում յիշատակել հետեւեալ սովորական դէպքը:

Երկու ամիս առաջ ստիպվեցայ հինգ խալվար
ցորեն գնել, բայց գիւղացիների մօտ վերջացած
լինելով, բարեկամներս խորհրդով դիմեցին Ալի-
զամարու գիւղի շտեմարանի կառավարիչներին
փոխ վերցնելու, որպէս զի կալերի ժամանակ նոր
ցորենով վերադարձեանք Տանուտէրը և նրա քա-
ւորը (շտեմարանի կառավարիչներն են) մեծ պատ-
րաստականութեամբ յօժարեցան տալ: Միայն պայ-
մանների ժամանակ ընդդիմացան կշռով տալ,
այլ պահանջեցին չափով ստանալ և չափով վե-
րադարձնել: Ստիպված համաձայնեցայ և գնացին
ցորենը տեսնելու: Շտեմարանի տուրը գտնվում
էր փոս ընկած բակի մէջ, որը ժամանակով մի
աղքատ ընտանիքի համար հաց թխելու է ծառա-
յելիս եղել, իսկ շտեմարան դառնալուց յետոյ
երկար միջոց կրակ չէր մտած նրա թոնիրը: Խո-
նաւորեան պատճառով սարսափելի վատադե-
ցիլ հոտ էր գալիս անտեղից, այնպէս որ չը կա-
րողացայ ներս մտնել, այլ խնդրեցին նուրը դուրս
բերել: Տանուտէրին հաճելի եղաւ առաջարկու-
թիւնս, ուստի շտապով ներս մտաւ և, չը գիտեմ
որ անկիւնից, մէկ բուռը ցորեն դուրս բերեց:
Թէպէտ մաքուր չէր նմուշի ցորենը, բայց, հան-
գամանքների չնորհիւ, համաձայնեցայ ընդունել:
Անցաւ ուղիղ տան և ուժի օր: Ուղարկեցի ծա-
ռայիս շտեմարանից ցորեն ստանալու: Եր-
կու ժամից յետոյ վերադարձաւ ծառան ասելով՝
«Աղա, դու քո մայիտ դուշմանը հօ չէս, էն գի-

է, որին ըմբոստան համար անշուշտ մարդս պէտք է տանջանք զգացած լինի ծարաւից: Այդ ծանաւարհի մեծ մասը ներկայացնում է մի անմարդաբան, գրեթէ, ամայի տարածութիւն, որ ծածկված է առատ բուսականութիւնով. ոչ ոք չէ հնձում այդ խոտերը, այլ դո՛ւր Երանը իրանց չուրանում են աշնանային արեւից: Հէնց այդպիսի անցարմարութեան պատճառով խնդրին անց են կացրել մի ուրիշ, երկրորդ ծանաւարհով: Յառաջանալով այդ ծանաւարհով և հանդիպելով տաճկական գիւղերի աւերակներին, կամ դուխորիցիների ու մարտիկների նորաշէն գիւղերին, հուսկ յետոյ մտնում էք դարձեալ Կարա-չայի ձորը: Այստեղից մինչ Կարա մնում է արդէն 12 վերստ: Համապարհ անցնում է մի գեղեցիկ խճուղով և Կարսի ամրութիւնների գծադրութիւնը սկսում է պատկերանալ: Ահա, վերջապէս և կամուրջը, մի գեղեցիկաշէն, հայկապա կամուրջ, որի երկու կողմի տերրաւի նման, բարձրանում են կոթողայ ջրաբերից շինած սանդուղիները, որոնցով երկու կողմի մարտկոցների հետեակադուրը հաղորդակցութիւն է ունենում միմեանց հետ: Նոյն կամուրջի երկու կողմից լեռան կողմերի վրա գալարուն խճուղին լինում թաղէնքի դէպ մարտկոցները կամ դէպ ձորը բարձրանալու կամ իջնելու համար է սահմանված: Ահա և ժայռերի մի վիթխարի գագաթի վրա բազմած հաստապարտիկ միջնաբերդը: Այդ միջնաբերդի վրա մեզ ցոյց են տալիս այն կէտը, որտեղից տաճիկները դուրսելիս են եղել հայ կամ թուրք այն յանցաւորներին, որոնք կասկածանքի էին ենթարկվել ուստի բանակի հետ յարաբերութիւն ունենալու մէջ: Դրանից ոչ շատ հեռու երևում են նոյն ժայռերից սկսված անապի ջրաբանութիւնի բեկորները, որոնք անցնալ տարինեւում իրանց տակ թաղեցին մի թէ երկու անձանց: Դրանից ևս փոքր դէպ գտնվում է հայոց մայր, եկեղեցին, որի գագաթում գտնվում են տեղիս սրբազան առաջնորդի բնակարանը և երկուստեք ուսումնարանաց շէնքերը: Լեռների ստորոտներին և լանջերի վրա՝ անկարգօրէն դեռեղվել են տներ: Տները մեծ մասամբ հողաշէն են և շինված տաճկական տեղի, անհունի ճաշակով: Փողոցները նեղ և են, խորտուրդը և վարչութիւնը անապի գիւղաբնակչութեան միայն կարողանում է անցկացնել կանոնաւոր փողոցներ, խճուղի դարձնելով դոցա: Այժմ Կարսի հարաւարեւելեան, բաւականին ընդարձակ դաշտի վրա սկսել են շինել նոր տներ, որոնց մի քանիսը գեղեցիկ հակապատկեր են կազմում շուրջ գտնված անապի կան շինութիւնների մէջ: Այդ բոլոր շինութիւնների մէջ աչքի է ընկնում պատմական յիշողութիւնների հետ կապված երկրորդական Առաքելոց եկեղեցին:

Վերջապէս, անցնելով ուսումնարանների բացման հանդիսին, թողնելով մի ազատ ժամանակի բոլոր ու ոչ ոք տեղակալ անոր դուրսն պիտի տեսա: Իսկոյն գնացի շտեմարանը ծառայի նկատողութիւնը ստուգելու, և Աստուած իմ, միանգամայն ապշեցալ նկատելով հացատան մէջ աղբի կոյտը, որի վրա դեռեւնները և ցորենի ուղիները դրօսնում էին ամանային խաղաղութեամբ: Որքան էլ նեղ դրութեան մէջ լինէի՝ սակայն ընդունել այն անկարող էի, բայց փորձի համար դէս ու դէս տալով մէկ բուռը ցորեն վեր առնելով սիմնցի, և որովհետեւ ցորենի միջուկը ուղիները վաշտել էին ու այն տեղ ընկալելով հաստատել, ուստի սիմնցից ձեռքբաւ մնաց մէկ փոքր թէփ, ուղիներին մէկ մասը մատերիս արանքից շապակեցի փախուստ տալ, իսկ միւս մասը հետը արորդից: Դրանից յետոյ փորձեցի ցորենի կոյտը ցրվել կամ խառնել, բայց նա անշարժ մնաց, որովհետեւ հողը և խոնաւութեան պատճառաւ ցորենի հատիկները միմեանց էին կպել: Ամենամանր տղաւորութեան տակ,— եւ բացատրեցի վէճիկներին շտեմարանների նշանակութիւնը, նախատելով նրանց անհոգ վարմունքը: Աւելի զգուշիւն այն էր, որ նրանք անպատկառ կերպով աշխատում էին խաբել ինձ:— Երբ հեռանում էի այնտեղից, տանուտէլի դիւրեւապահ բռնելով թխնց կանոնները ասելով՝ «Այա», դրանք ուղիներ չեն, ոչիլ կերած ցորենը հաւերը չեն ուստի, և այդ ուղիների ցորենից առնելով մէկ ափ, ցրվեց բախում կանոնաւոր հաւերի մօտ: Իսկոյն վրա յարձակեցին հաւերը և ուղիների ցորենը կերան: Շտեմարանը տեսնելուց յետոյ միայն, պարզվեց վէճիկների ընդդիմութեան պատճառը, որ նրանք չէ կամեցան կշիւտով տալ և կշիւտով ստանալ:

Թէպէտ ցրալի է ամենապիտանաւոր տարր-դիւ-

կարսի մանրամասն նկարագրութիւնը: Ամեն 21-ին կատարվեցաւ երկսեռ ուսումնարանների բացումը: Յատկապէս այդ պատճառով հանդիսաւոր պատարագը մատուցեց տեղիս առաջնորդ սրբազան Աղուանեանը: Բացի պատարագի միջոցին արած առեւտրանութիւնը, սրբազան առաջնորդը պատարագից յետոյ մի արտաշարժ քարոզով հրաւիրեց երկսեռ հանդիսականներին ուղիղտ ապու այն հիմնարկութեանը, որին անցնալ տարի նոցա գաւառները հրաժեշտ էին տուած: Յուզված, զողորմուն ձայնով սրբազան պատարագիչը յարատեւութիւն մաղթեց Արարչից սուրբ եկեղեցւոյ ու նրա քոյր ուսումնարանի համար, որի մէջ աղբի դաւա-կունք պատարագիչին դառնալ բարի և օգտաւար քաղաքացի-հպատակներ, օգտուէտ թէ առ պետութիւնը և թէ աղբը: Յետոյ սրբազանը երկար օրեր և բարօրութիւն մաղթեց Օգոստոսիաւ, թաղաւոր-կայսեր և Վեհափառ Կաթողիկոսի կենաց: Տաճարի մէջ գտնվող բազմութիւնը որտաշարժված սրբազանի ջերմ խօսքերից, աղօթակից էր լինում աղբարդ քահանայապետին և բոլորի երեսի վրա նկատվում էին արտասուքի կաթիլներ: Այս մաղթանք կատարվեցաւ վառ կենաց թաղաւոր կայսեր և առաջատարի թաղաւորող Տան համար, որից յետոյ սրբազան Աղուանեանցի առաջնորդութեամբ և խուռն բազմութեան ուղեկցութեամբ եկեղեցական թաղաւոր մտաւ ուսումնարան: Այդտեղ ուսումնարանների տեսուչ պ. Երզնկեանց մի համառօտ առեւտրանութեամբ բացատրեց ժողովրդին ուսումնարանի նշանակութիւնը մի աղբի բարոյական և մտաւոր զարգացման գործում: Յիշեց այն յարաբերութիւնները, որ ծնողը ունենալու են դէպի ուսումնարանը, որպէս զի այն վերջին կարողանար յաջողութեամբ կատարել իր պարտաւորութիւնները դէպի իր սաներն ու սանուհիները: «Ուսումնարանը,—ասաց պ. Երզնկեանց,—այն ժամանակ կարող է յաջողութեամբ յառաջ ընթանալ, երբ ընտանիքը և ուսումնարանը համեմատաբար կը գործեն և երբ հոգաբարձութեան ջանքերին—ուսումնարանը բարեկարգելու—աջակից կը լինի հասարակութիւնը: Եւ արդարեւ, որքան նկատում է հմ, հասարակութիւնը աջակցում է մեր հոգաբարձութեանը: Ի վերջոյ սրբազան առաջնորդը պահպանելով փակեց հանդէսը և խաղաղութիւնը ուսումնարանների վերածնունդին: Երբ ցրվեցաւ անործ ապուստութիւն տանելով այդ օրվայ հանդէսից: Հետեալ օրից արդէն սկսվեցաւ աշակերտների և աշակերտուհիների ընդունելութիւնը և այժմ դոցա թիւը հասնում է 200-ի: Յոյս կայ որ այդ թիւը հասնի մինչև 400, որպէս և աւելի: Տեղիս արալիսն դպրոցը երկդաս-

ղացու հասարակական գործերը այսպիսի ստոր

սարանեան է, իսկ օրիորդացը—մի դասեան: Այստեղ ցուրտ է զգացվում: Օրերումս ձիւնը իր սպիտակ սաւանով ծածկեց մօտակայ լեռները: *** ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ ԴԵՐՔԵՆՏԻՑ մեզ դուռն են: Չը նայելով խու-լիւլի Ռուսաստանի սահմաններին մօտենալու լուրերին, որոնք, ի հարկէ, այստեղ էլ խնայել են, քաղաքումս թագաւորում է կատարեալ անմաքրութիւն: Փողոցներում յաճախ էք տեսնում կենդանիների լէշերն ընկած, որոնցից 200 քայլ հեռաւորութեան վրա սարսափելի զարչահոտութիւն է տիրում: Քաղաքի ամենալաւ մասերն էլ անասելի կեղտոտ դրութեան մէջ են պահվում, ուրեմն կարող էք ձեռք երեւակայել թէ ինչ կը լինեն յետ ընկած թաղերը: Նշանակել այստեղ ցրվաւ է: Մեզ դուռն են ՄԵՂՐԻ գիւղից, որ սեպտեմբերի 22-ին այդտեղ անձրեւային և ցուրտ եղանակ անկուց յետոյ, ձիւն եկաւ Շրջակայ տարերը ստորջրայտ ծածկեցան ձիւնով: ձիւնը եկաւ և շրջակայ գիւղերում 1/2 արշիլից տեղի բարձրութեամբ: Շատ տեղերում, թղթակցի ասելով, գիւղացիք մեծ վնաս են կրել, որովհետեւ ցորենի դէ-գերը ձիւնի տակ են մնացել և շատ տեղերում բոլորովին փչացել են: Մեր լրագրի ՇՈՒՆԱՎԵՐԻ թղթակցը հետեւեալ նկատողութիւնն է ուղարկել մեզ: «Թէ և մեր ուսումնարանի համար հոգաբարձուներ արդէն ընտրված են, բայց ահա սեպտեմբերի վերջն է և դեռ ուսումնարանը բացված չէ: Զարմանում եմ թէ ինչ է պատճառը որ մեր շուշակիցիք այսպէս չուտ ստեղծեն ուսումնարանից: Ահա մի տարի է, որ օրիորդաց ուսումնարանի համար այժմ ոչ թէ միայն օրիորդաց դպրոցի մասին, բայց և տղայոց դպրոցի մասին անգամ չեն ուղում մտածել: Մեր շուշակիցիք միայն իրար դէմ ունեցած թշնամութեան մէջ շատ քաջ և շատ տոկուն են: Մեզ հաղորդում են ՎԵՐԻՆ-ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ, սեպտեմբերի 29-ից, որ այդտեղի հայոց դպրոցների հոգաբարձուների ընտրութեան թղթերը, առանց հաստատման յետ մեկ ստացվել: Ասում են որ ընտրութեան թղթերը այն պատճառով են անվաւեր համարվել, որ նոր ընտրված հոգաբարձուներն էլ իրանց անունները ստորագրել են, որպէս ընտրողներ, այն թղթերի տակ, որտեղ յայտնվում է, որ իրանք հոգաբարձու են ընտրված: Ուրեմն ՎԵՐԻՆ-ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ հոգաբարձուները այդպիսով իրանք ի-

րանք ընտրելուց յետոյ, իրանք իրանց հաստա-

տութիւնն են առաջարկել: Հոկտեմբերի 5-ին, Թիֆլիսի Ալեքսանդրեան պիլիում յօդուտ ու Նինայի օր, դպրոցի կայացրած ժողովրդական դատարանից դուրս արդիւնը դրացել է, ինչպէս հաղորդում է «ԿԱՅԻՑ» լրագիրը, 1,242 ր. 60 կայելի: «ՈՅՈՏԵՒ» լրագիրը հաղորդում է հետեւեալ. «Ի նկատի ունենալով, որ շատ աշխարհական անձինք դատարանական են խօսում հանցուցեալների վրա, թիմական հոգեւոր կառավարութիւնը կարգադրեց, որ արդիւլի աշխարհականներին այդպիսի ձառեր խօսելու: Ժողովրդական լուսաւորութեան միջնորդութիւնը հրամանագրեց բոլոր թէ կառավարական և թէ մասնաւոր միջնակարգ ուսումնարանների տեսուհիներին, թոյլ տալ կանանց դաս տալու միմայն սկզբի չորս դասաներում: ՆԼԻՍԱՎՏՅՈՒՆՑ մեզ հաղորդում են, որ այնտեղի հայոց դպրոցները մինչև այժմ էլ չեն բացվում, մի քանի դժուարութիւնների պատճառով: Առաջիկայ նոյեմբեր ամսի 8-ին նշանակված է ԹԻՖԼԻՍԻ Գաղափարական Պալատում «Մշակի» խմբագիր Գրիգոր Արծրունու և այդ լրագրի աշխատակիցներին փաշա Եղիշարովի և Ասատուր Շարիբեկովի գործը, որով երեքն էլ մեղադրվում են Վարաքըլիայի նախկին անտառապետ Ա. Կոր-գանովի դէմ յօդուածների գրելու: Յոյս ունենք որ այս անգամ դոնէ պ. Եղիշարով և Շարիբեկով կը ներկայանան նշանակված օրը Թիֆլիսի Գաղափարական Պալատը և դարձեալ, ինչպէս երկու անգամ արել են, իրանց բացակայութեամբ պատճառ չեն լինի գործի կրկին յետաձգման: Լուսմ երբ որ մեր յայտնի հեղինակ-վկայաբող Պերճ Պաշինեան շուտով հրատարակելու է Նրեւոնում նոր տպագրութեամբ իր յայտնի «Սոս և Վարդիկեր» վէպը: Այդ վէպը հրատարակվելու է բաժանորդագրութեամբ: Հոկտեմբերի 8-ին Կովկասեան գիւղատնտեսական ընկերութեան խորհուրդը, իր նիստում, որին մասնակցում էին և Թիֆլիսի դուռայի մի քանի ձայնաւորները, քննութեան երթարկեց Թիֆլիսում ցուցահանդէս բանալու հարցը: «ԿԱՅԻՑ» լրագիրը լսել է, որ նոյն հարցը կը քննվի շուտով և Թիֆլիսի դուռայում: Այս համարի հետ ուղարկում ենք Թիֆլիսի մեր բաժանորդներին քաղաքային ընտրողական լրագրուց ցուցակները: Դարման ժամանակ ցորենի ցրվելու պատճառը նրա փչանալն է, որի առաջն շատ հեշտ կարելի է առնել:—Պէտք է կանոն դնել, որ երեք տարի խաղաղանչիւր տարվայ ցորենը առանձին սեղանակներում պահվեն, իսկ երբ աւելանալու լինի չոր-րոր տարվանը՝ այն ժամանակ կարելի կը լինի ժողովրդին կամ ծախել, որպէս զի չը փչանայ և նրա տեղ լցնել չորրորդ տարվանը, իսկ երբ աւելանալու լինի հինգերորդ տարվանը՝ այն ժամանակ պիտի ծախել երկրորդ տարվանը և նրա տեղ լցնել հինգերորդին և այսպէս շարունակ շրջառութեան մէջ դնել շտեմարանի պահպանութեան ձեւը, եթէ պէտք է լինի, նոյն իսկ տարուց տարի: Այս ձեւ կը պահպանի շտեմարանի խկական նըշանակութիւնը: Աւելացնել պէտք է և այն, որ կանոնաւոր հըս-կողութիւնն պէտք է լինի կառավարիչների վրա, որպէս զի նրանք ձիւնը հաշուով տառնան տուրքը, —[անամու, ամու, քաւորի և իրանց հասուցանելը ականջի յետը չը գցեն: Այդ մի քանի նկատողութիւնները անելով հասարակական շտեմարանների դրութեան մասին, յոյս ունեմ որ ձեռք կառնին հարկաւոր միջոցները, որպէս զի մեր գիւղացիներին ծանր դրութեան մի փոքր աւելի կանոնաւոր օգնութիւն կարելի լինի ցոյց տալ: Թ. Խոջ.

ԲՈՒՄԻԱՐԵՍ, 8 հոկտեմբերի Կեռ հառանա-
կանություն կայ որ Բոլշակովի կը գրավի ռուս-
ները Բայց նախ քան զիսկ այդ տեսակ միջո-
ցին, Ռուսաստանը, ինչպէս երևում է մտադիր է
սպասել ինչ է ինչ, տարակայ չը կայ որ Ռու-
սաստանը ոչ մի կերպ չէ կարող պայմանաւոր-
վել այժմեան մինխտորութեան հետ Այն ինչ
պատճառով կատարար ցանկութիւն չունի Սո-
ֆիա վերադառնալ քայց Պետերբուրգում, այնու
ամենայնի, համոզված են, որ նրա ներկայու-
թիւնը այնտեղ անհրաժեշտ է Սակայն ռուսաց
ազնետները ոչ մէկը Տիրիովի չի գնալ Եւրո-
պերութիւնները լաւանքում համար Ռուսաստանի
առաջին պայմանը կը լինի, ինչպէս կարծում են,
այժմեան մինխտորութեան տեղ մի այնպիսի մի-
նխտորութիւն զինել, որը կը ցանկանայ գործել
առանց յետի մտքերի և Ռուսաստանի նպա-
տակներին համաձայն Այդպիսի մինխտորութեան
առաջին գործը պէտք է լինի ի հարկէ, առ ու-
նին համարել իւրջին ընտրութիւնները, և նոր
ընտրութիւններ նշանակել բացառապէս իշխան
ընտրութեան համար, և ժամանակն չի նշուպէս նը-
շանակել երբ պետութիւնների մէջ համաձայնու-
թիւն կը կայանայ կանդիդատի վերաբերու-
թեամբ Այդպիսի ճշման տակ կամ ի նկատի
անհնդով միջամտութեան ուղղակի սպառնալիքը,
բոլորակաւ մինխտորութիւնը, մինչև ազգայնե-
րն ժողով կայանալը, կը զիջանի, ինչպէս են-
տաղարում են, որ տեղը մի ուրիշին Սակայն, ա-
ւելի հառանակաւ են, ինքի միայն անապատիկ
անցքեր չեն պատահի, որ մինխտորութիւնը կը
պայտ ժողովի բացվելուն, նրան որ լիազորու-
թիւնները վերադարձնելու նպատակով Ռուսաց
ընտրութեան կարծում են, որ ռուսաց նպատակ-
ներին համապատասխան մինխտորութիւն կարող
է այդ ժամանակակիցում կազմակերպված լի-
նել և որ ժողովի անդամները խնարհվելով քաղա-
կական անհրաժեշտութեան առաջ, կը վերադառնան
որանց տեղերը Այդպիսի ընտրութիւնների մասին
այդ չըջանների կարծիքն այն է, որ որովհետև
Ռուսաստանի կողմնակիցները ամեն տեղ յետ
կողմնեցին ձայն տալուց կամ վտանգի ենթարկ-
եցին, այդ պատճառով կատարելութեան հա-
մար անկասկած ապահովված էր միաձայնութիւնը
հանաւանը որ ինքի բոլորակաւ մինխտորու-
թիւնը ընտրութիւնների օրինակաւորութիւնը ա-
պացուցանում է սահմանադրութեան վրա մատ-
աւորացր անկողի, կարելի է նշուպէս ապացուցա-
կել, որ ինամակաւորութիւնը կազմակերպվեցաւ
չ-համաձայն սահմանադրութեան, որը պահան-
կում է որ ինամակաւորութիւնը կարմակերպված
լինի նախկին մինխտորութիւնը, այն ինչ այդ օրէն-
քը չը գործադրեցին ոչ Ստամբուլի և ոչ Սոտ-
տուրուի վերադարձութեամբ Օթթոմաններին ազա-
նեղու վերաբերմամբ ռուսները ենթադրում են,
որ ոչինչ պատճառ չը կար նրանց հայածելու
ամար, որովհետև Ստամբուլով պետական յեղա-
խոխութեան մասնակցողներին ներումն էր յայտ-
նվել օգոստոսի 24-ին և իւրջինը գործողութիւն-
ները հաստատեց իշխան Ալեքսանդր Լվով քա-
ղաքում ատում են, որ Ստամբուլի հաղորդեց քա-
ղաքական կառավարութեանը, որ ինչ, այսինքն
Լատիան, ամենին չի պաշտպանի իշխանի վե-
տադարձնելու վերաբերեալ առաջարկութիւնները
ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 8 հոկտեմբերի Կրումին այս
րվայ նիստում կարգաւորեց Պետերբուրգի քա-
ղաքական հաղորդագրութիւնը, որ հոկտեմբերի
2-ին տեղի կունենայ Բարձրագոյն ներկայու-
թեամբ փառաց արձանի հանդիսարար օմում, ու-
ր կանդնեցրած է իւրջակալովսկի պրոսպեկտի վը-
րը, Տրոյեցկի տաճարի մօտ, ի յիշատակ անցեալ
ատարաւորվի Բացի Գլխորդների գործին հանգի-
ն ներկայ կը լինի և զանազան բաժիններից կազ-
մված մի խումբ, որը բաղկացած էր լինի Ռուսաս-
տանի դանդաղան կողմնակց կանգված 1,000 զի-
նուորից, որոնք մասնակցին են անցեալ պատերազմի
միջ, 1,000 հոգի ու Գեորգի չնաշանք կրողները, և
օտ 600 տպարկից Կրուման վճռեց փող 12
ազար րուբլի սպաների և զինուորների ընդու-
նկութեան համար Մինխտորական մասնաժողո-
րդ տահմանեց հետեւի ժամանակաւոր կանոններ-
ը, արտասահմանի թիթիթը, որը բերվում է այն-
իսի անօթներ պատրաստելու համար, որոնցով
էպը է արտասահմանի նախկին միթերներ,—
այլ է արվում ներմուծելու, ներքին գործածու-
եան համար, առանց մարտի, միմիայն պէտք է
ներկայանել մաքուրապար մարտի քանակութեան
տատար կատարողանող դրասներ ինքի մինչև
դաւականը յետ վերցնելու ժամանակամիջոցի
նշանը, թիթիթը իրենիստվի միթերները պարու-
նում անցնել և պատահմով, ան մարմնակ,

Типографія Канцеляріи Главнонач. Гражд. час. на Кавк., Лорисъ-Меликовская у. д. каз.

Տեղեկությունները մասին պետք է ղեկավար ԲԱՌՈՒՄ և ԲԱԳՈՒ պ. պ. ԲՈՒՐ-
պԱՐԱՐԻՆ և ԸՆԿ. իսկ թիֆլիսյան ԳԻՌՐԳ Հեղինակները Հեղինակներին: 2—3

*) Բողոքուած մուրհակներէից վնասները, որոնք կարող են տեղի ունենալ, ծածկելու համար յատկացրած է առանձին գումար,